SET-4

Series #CDBA

प्रश्न-पत्र कोड
Q.P. Code **52**

रोल नं.
Roll No. | | | | | | | | |

परीक्षार्थी प्रश्न-पत्र कोड को उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर अवश्य लिखें ।
Candidates must write the Q.P. Code on the title page of the answer-book.

- कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में मुद्रित पृष्ठ **15** हैं ।
- कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में **18** प्रश्न हैं ।
- प्रश्न-पत्र में दाहिने हाथ की ओर दिए गए प्रश्न-पत्र कोड को परीक्षार्थी उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर लिखें ।
- **कृपया प्रश्न का उत्तर लिखना शुरू करने से पहले, उत्तर-पुस्तिका में प्रश्न का क्रमांक अवश्य लिखें ।**
- इस प्रश्न-पत्र को पढ़ने के लिए 15 मिनट का समय दिया गया है । प्रश्न-पत्र का वितरण पूर्वाह्न में 10.15 बजे किया जाएगा । 10.15 बजे से 10.30 बजे तक छात्र केवल प्रश्न-पत्र को पढ़ेंगे और इस अवधि के दौरान वे उत्तर-पुस्तिका पर कोई उत्तर नहीं लिखेंगे ।
- Please check that this question paper contains **15** printed pages.
- Please check that this question paper contains **18** questions.
- Q.P. Code given on the right hand side of the question paper should be written on the title page of the answer-book by the candidate.
- **Please write down the serial number of the question in the answer-book before attempting it.**
- 15 minute time has been allotted to read this question paper. The question paper will be distributed at 10.15 a.m. From 10.15 a.m. to 10.30 a.m., the students will read the question paper only and will not write any answer on the answer-book during this period.

संस्कृतम्

SANSKRIT

अवधि : होरात्रयम् | *पूर्णाङ्काः : 80*
निर्धारित समय : 3 घण्टे | *अधिकतम अंक : 80*
Time allowed : 3 hours | *Maximum Marks : 80*

General Instructions :

Question paper is divided into 4 sections.

It has total 18 questions.

  Section A *– 1 Question no. 1 to 1*

  Section B *– 3 Questions no. 2 to 4*

  Section C *– 7 Questions no. 5 to 11*

  Section D *– 7 Questions no. 12 to 18*

Attempt questions as per specific instructions.

Write question no. in answer book before attempting it.

सामान्य निर्देशाः

अस्मिन् प्रश्नपत्रे ***चत्वारः*** *खण्डाः सन्ति ।*

अस्मिन् प्रश्नपत्रे अष्टादश ***(18)*** *प्रश्नाः सन्ति ।*

  खण्डः 'क' *– 1 – प्रश्नसंख्या 1*

  खण्डः 'ख' *– 3 – प्रश्नसंख्या 2 – 4*

  खण्डः 'ग' *– 7 – प्रश्नसंख्या 5 – 11*

  खण्डः 'घ' *– 7 – प्रश्नसंख्या 12 – 18*

विशिष्टनिर्देशानुसारं प्रश्नाः समाधेयाः ।

उत्तरपुस्तिकायां लेखनात् पूर्वं सर्वप्रथमं प्रश्नसंख्या लेखनीया ।

खण्डः 'क' *10 अङ्काः*

अपठितावबोधनम्

1. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत : *10*

'संस्कृतभाषा सर्वभाषाणां जननी' इत्युच्यते । परम् अद्यत्वे छात्राणां मध्ये एकः चर्चितः प्रश्नः वर्तते यत् "संस्कृतपठनेन के लाभाः ?" अर्थात् संस्कृतपठनेन जीवनवृत्तेः अवसराः के ? वस्तुतः भौतिके युगे ईदृशी जिज्ञासा स्वाभाविकी एव । अस्याः जिज्ञासायाः समुचितं समाधानं सञ्चारमाध्यमेन कर्तुं शक्यते । वयम् पश्यामः यत् अद्यत्वे संस्कृतपठनेन नैके लाभाः सन्ति । संस्कृतभाषा विश्वस्य प्राचीनतमासु भाषासु अन्यतमा अस्ति । ऐतिहासिकदृष्ट्या संस्कृते लिखिताः ग्रन्थाः वेदाः महत्त्वपूर्णं स्थानं भजन्ते । आधुनिकसंस्कृतस्य वैज्ञानिकभाषारूपेण सर्वत्र महत्त्वपूर्णं स्थानं दृश्यते । यदा विश्वं कृत्रिममेधा विषये अनुसन्धानं करोति तत्र संस्कृतं महत् साहाय्यं कर्तुं शक्नोति । यतो हि संस्कृतस्य व्याकरणं पूर्णतया वैज्ञानिकम् अस्ति । वर्तमान समये संस्कृतस्य अध्येतारः शिक्षणकौशल-चिकित्सा-खगोल-विद्या-वास्तुविद्या-'आई.ए.एस.' प्रभृति । सर्वेषु क्षेत्रेषु स्वप्रतिभाप्रदर्शनं कुर्वन्ति । अस्माकं संस्कृतिः संस्कृताधारिता अपि । अत एव संस्कृतभाषायाः अध्ययनं जीवनमूल्यपरकम् जीवनवृत्तिसाधनपरम् च अस्ति, नात्र कोऽपि सन्देहः ।

(अ) एकपदेन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×1=2*

(i) सर्वभाषाणां जननी का ?

(ii) अस्माकं संस्कृतिः का आधारिता वर्तते ?

(iii) कस्य व्याकरणं वैज्ञानिकम् ?

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) *2×2=4*

(i) ऐतिहासिकदृष्ट्या के महत्त्वपूर्णं स्थानं भजन्ते ?

(ii) वर्तमानसमये शिक्षणकौशलादिषु सर्वेषु क्षेत्रेषु के स्वप्रतिभा-प्रदर्शनं कुर्वन्ति ?

(iii) संस्कृतभाषायाः अध्ययनं कीदृशम् अस्ति ?

(इ) अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत । *1*

(ई) यथानिर्देशम् उत्तरत : (केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

(i) 'पश्यामः' इति क्रिया पदस्य कर्तृपदं किम् ?
- (A) नैके
- (B) वयम्
- (C) लाभाः
- (D) संस्कृतपठनेन

(ii) 'समुचितम्' इति विशेषणपदस्य विशेष्यपदं किम् ?
- (A) समाधानम्
- (B) संस्कृतशिक्षकः
- (C) स्वानुभवैः
- (D) जिज्ञासायाः

(iii) 'हानयः' इति पदस्य किं विपर्ययपदं गद्यांशे प्रयुक्तम् ?
- (A) सन्ति
- (B) लिखिताः
- (C) लाभाः
- (D) नैके

(iv) 'अध्येतारः' इति कर्तृपदस्य क्रियापदं किं प्रयुक्तम् ?
- (A) अस्ति
- (B) सन्ति
- (C) भजन्ते
- (D) कुर्वन्ति

खण्डः 'ख' *15 अङ्काः*

रचनात्मकं कार्यम्

2. भवान् सौरवः । स्वमित्रं शाश्वतं प्रति स्वयात्रावृत्तान्तविषये लिखितं पत्रं मञ्जूषायाः पदैः पूरयित्वा पुनः लिखतु । $10\times\frac{1}{2}=5$

प्रयागराजतः

दिनाङ्कः __________

प्रिय मित्र (i) __________ !

सस्नेहं (ii) __________

अत्र सर्वं कुशलं तत्रास्तु । गतमासे अहं (iii) __________ शिमलां गतवान् । तत्र पर्वतानां (iv) __________ दृष्ट्वा मम मनः अतीव (v) __________ जातम् । तत्र (vi) __________ पर्यावरणं वर्तते । शिमला (vii) __________ राजधानी अस्ति । अतः तत्र सर्वत्र विकासः दृश्यते । देशात् विदेशेभ्यः च पर्यटकाः भ्रमणाय (viii) __________ आगच्छन्ति । अहमपि शिमलाभ्रमणं कृत्वा आत्मानं (ix) __________ मन्ये । भवान् अपि समयं प्राप्य एकवारं शिमलां गच्छेत् ।

भवदीयं प्रियं मित्रम्

(x) __________ ।

मञ्जूषा

सौरवः, शिमलाम्, भ्रमणाय, प्रसन्नम्, धन्यम्, सौन्दर्यम्, शुद्धम्, हिमाचलप्रदेशस्य, नमोनमः, शाश्वत !

3. प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया **पञ्च** वाक्यानि संस्कृतेन लिखत । *5×1=5*

मञ्जूषा

सुन्दराणि, अनेकानि, चित्राणि, ऐतिहासिकस्थानानि, भवनानि, नौका, नद्याम्, ताजमहलम्, पर्वताः, सन्ति, मन्दिरम्, रक्तदुर्गम् ।

अथवा

निम्नलिखितं विषयमधिकृत्य मञ्जूषाप्रदत्तशब्दानां साहाय्येन न्यूनातिन्यूनं पञ्चभिः संस्कृतवाक्यैः एकम् अनुच्छेदं लिखत :

'मम प्रियं पुस्तकम्'

मञ्जूषा

मम, पठने, महती, ज्ञानस्य, साधनम्, भगवद्गीता, पुस्तकम्, प्रियम्, रुचिः, गीतायाम्, भण्डारः, कर्मयोगः, भक्तियोगः, अर्जुनम् प्रति, उपदेशः ।

4. अधोलिखितानि वाक्यानि संस्कृतभाषया अनूद्य लिखत : (केवलं वाक्यपञ्चकम्) *5×1=5*

(i) मधुर मेरा मित्र है ।
Madhur is my friend.

(ii) अनेक लोग उद्यान में घूम रहे हैं ।
Many people are walking in the park.

(iii) हम सब घर जा रहे हैं ।
We all are going home.

(iv) रमा ने कल संस्कृत गीत गाया ।
Rama sang a Sanskrit song yesterday.

(v) विद्यालय में सौ शिक्षक हैं ।
There are hundred teachers in the school.

(vi) कल दस बजे परीक्षा होगी ।
The examination will be held tomorrow at 10 o'clock.

(vii) मैं हिन्दी भाषा जानता हूँ ।
I know Hindi language.

खण्डः 'ग' *25 अङ्काः*

अनुप्रयुक्तव्याकरणम्

5. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कुरुत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) अभियुक्तः + च अतीव कृषकायः ।

(ii) बसयानं विहाय पदातिरेव प्राचलत् ।

(iii) न कः + अपि त्रैलोक्ये मत्सदृशः ।

(iv) धिङ् मामेवं भूतम् ।

(v) सर्वथा सम्यगुक्तम् ।

6. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समासं विग्रहं वा प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) किं <u>वनराजपदाय</u> सुपात्रं चीयते ?

(A) वनराजः पदाय

(B) वनराजा पदाय

(C) वनराजे पदाय

(D) वनराजस्य पदाय

(ii) दीने पुत्रे माता <u>कृपया आर्द्रं हृदयं</u> यस्याः सा भवेत् ।

(A) कृपार्द्रहृदया

(B) कृपयार्द्रहृदया

(C) कृपहृदयार्द्रा

(D) कृपाद्राहृदया

(iii) <u>कुशलवौ</u> सभां प्रविशतः ।

(A) लवः कुशाः च

(B) कुशः लवौ च

(C) कुशः च लवः च

(D) कुशौ च लवौ च

(iv) <u>प्रजासुखे</u> सुखं राज्ञः ।

(A) प्रजा सुखे च

(B) प्रजानां सुखे

(C) प्रजाः सुखं च

(D) प्रजायाः सुखं च

(v) <u>सव्यवधानं</u> न चारित्रलोपाय ।

(A) व्यवधानं सह

(B) व्यवधानेन सहितम्

(C) व्यवधानाय सहितम्

(D) व्यवधानस्य सहितम्

7. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रकृतिप्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा उचितम् उत्तरं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) 'विद्वान्' एव चक्षुष्मान् प्रकीर्तितः ।

(A) चक्षुष् + टाप्

(B) चक्षुष् + मतुप्

(C) चक्षुष् + ङीप्

(D) चक्षुष् + वतुप्

(ii) मम नृत्यं प्रकृतेः आराधन + टाप् ।

(A) आराधनम्

(B) आराधनः

(C) आराधना

(D) आराधनता

(iii) चित्ते 'अवक्रता' भवेत् ।

(A) अवक्र + टाप्

(B) अवक्र + ङीप्

(C) अवक्र + त्व

(D) अवक्र + तल्

(iv) इयं काचित् व्याघ्रमारी इति ।

(A) व्याघ्रमार + टाप्

(B) व्याघ्रमार + ङीप्

(C) व्याघ्रमार + मतुप्

(D) व्याघ्रमार + ई

(v) वेदानां महत् + त्व को न जानाति ?

(A) महत्त्वम्

(B) महत्ता

(C) महत्वम्

(D) महात्वम्

8. वाच्यानुसारम् उचितपदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा संवादं पुनः लिखत : (केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

(i) *शिवा* – रमे ! अद्य विलम्बेन कथम् ?
रमा – शिवे ! अद्य ________ उत्सवं द्रष्टुं गच्छामि ।

(A) मम

(B) माम्

(C) मया

(D) अहम्

(ii) *शिवा* – किं तत्र तव सखी अपि गच्छति ?
रमा – नहि, तत्र ________ एव गम्यते ।

(A) अहम्

(B) सख्या

(C) वयम्

(D) मया

(iii) *शिवा* – साधु ! किं तत्र जनाः अपि उत्सवं पश्यन्ति ?
रमा – आम्, तत्र जनैः अपि ________ दृश्यते ।

(A) उत्सवः

(B) उत्सवम्

(C) उत्सवान्

(D) उत्सवौ

(iv) *शिवा* – रमे ! अद्य विद्यालये सङ्गीत-प्रतियोगिता भवति ।
रमा – शोभनम् । तत्र मया अपि गीतं __________ ।

(A) गायामि

(B) गायति

(C) गीयते

(D) गीयन्ते

9. कालबोधकशब्दै: अधोलिखित-दिनचर्यां पूरयत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) : *4×1=4*

(i) चरितार्थ: प्रात: 7:00 वादने उद्यानं गच्छति ।

(ii) 8:00 वादने स: गृहं प्रत्यागच्छति ।

(iii) तस्य प्रथमा कक्ष्या 9:30 वादने भवति ।

(iv) 12:45 वादने स: अध्ययनकार्यात् मुक्तो भवति ।

(v) स: 2:15 वादने क्रीडितुं क्रीडाक्षेत्रं गच्छति ।

10. मञ्जूषायां प्रदत्तै: उचितै: अव्ययपदै: अधोलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानानि पूरयत : (केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

(i) गङ्गा हिमालयात् प्रभवति, यमुना __________ प्रभवति ?

(ii) विद्यालये __________ कार्यक्रम: भविष्यति ।

(iii) __________ वृष्टि: प्रारभत ।

(iv) धनस्य __________ प्रयोगं मा कुर्यु: ।

मञ्जूषा

सहसा, वृथा, श्व:, कुत:

11. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कित-अशुद्धपदाय उचितपदं चित्वा वाक्यानि पुन: लिखत : (केवलं प्रश्नत्रयम्) *3×1=3*

(i) क्रीडाक्षेत्रे छात्रा: पठथ: ।
- (A) पठसि
- (B) पठथ
- (C) पठाम:
- (D) पठन्ति

(ii) ह्य: विद्यालयस्य वार्षिकोत्सव: भविष्यति ।
- (A) भवति
- (B) भवतु
- (C) अभवत्
- (D) भवेत्

(iii) बलीवर्द: शरीरेण दुर्बलम् आसीत् ।

(A) दुर्बल:

(B) दुर्बला

(C) दुर्बलस्य

(D) दुर्बलात्

(iv) महावृक्षा: सेवितव्य: ।

(A) महावृक्षे

(B) महावृक्ष:

(C) महावृक्षस्य

(D) महावृक्षम्

खण्ड: 'घ' *30*

पठितावबोधनम्

12. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत : *5*

आरक्षी सुपुष्टदेह आसीत्, अभियुक्तश्च अतीव कृशकाय: । भारवत: शवस्य स्कन्धेन वहनं तत्कृते दुष्करम् आसीत् । स भारवेदनया क्रन्दति स्म । तस्य क्रन्दनं निशम्य मुदित आरक्षी तमुवाच — "रे दुष्ट ! तस्मिन् दिने त्वयाऽहं चोरिताया मञ्जूषाया ग्रहणाद् वारित: । इदानीं निजकृत्यस्य फलं भुङ्क्ष्व । अस्मिन् चौर्याभियोगे त्वं वर्षत्रयस्य कारादण्डं लप्स्यसे" इति प्रोच्य उच्चै: अहसत् । यथाकथञ्चिद् उभौ शवमानीय एकस्मिन् चत्वरे स्थापितवन्तौ । न्यायाधीशेन पुनस्तौ घटनाया: विषये वक्तुमादिष्टौ । आरक्षिणि निजपक्षं प्रस्तुतवति आश्चर्यम् अघटत् स शव: प्रावारकमपसार्य न्यायाधीशमभिवाद्य निवेदितवान् — मान्यवर ! एतेन आरक्षिणा अध्वनि यदुक्तं तद् वर्णयामि 'त्वयाऽहं चोरिताया: मञ्जूषाया: ग्रहणाद् वारित:, अत: निजकृत्यस्य फलं भुङ्क्ष्व ।'

(i) एकपदेन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times\frac{1}{2}=1$

(क) सुपुष्टदेह: क: आसीत् ?

(ख) अभियुक्ताय भारवत: कस्य वहनं दुष्करम् आसीत् ?

(ग) कृशकाय: क: आसीत् ?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times1=2$

(क) आरक्षी अभियुक्तं प्रति दण्डविषये किम् प्रोच्य उच्चैः अहसत् ?

(ख) अभियुक्तः कया क्रन्दति स्म ?

(ग) उभौ शवम् आनीय कुत्र स्थापितवन्तौ ?

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times1=2$

(क) त्वं वर्षत्रयस्य कारादण्डं लप्स्यसे अत्र वाक्ये कर्तृपदं किम् ?

(ख) 'चोरितायाः' इति विशेषणपदस्य विशेष्यपदं किम् ?

(ग) 'प्रणम्य' इति पदस्य किं पर्यायपदं गद्यांशे प्रयुक्तम् ?

13. अधोलिखितं पद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत : 5

पिता यच्छति पुत्राय बाल्ये विद्याधनं महत् ।
पिताऽस्य किं तपस्तेपे इत्युक्तिस्तत्कृतज्ञता ।।

(i) एकपदेन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times\frac{1}{2}=1$

(क) पिता कदा विद्याधनं यच्छति ?

(ख) पिता कस्मै विद्याधनं यच्छति ?

(ग) कः तपः तेपे ?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times1=2$

(क) का उक्तिः कृतज्ञता ?

(ख) पिता पुत्राय कीदृशं विद्याधनं यच्छति ?

(ग) पिता पुत्राय बाल्ये कीदृशं धनं यच्छति ?

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times1=2$

(क) 'सुताय' इति पदस्य पर्यायपदं किम् ?

(ख) 'महत्' इति पदस्य विशेष्यपदं किम् ?

(ग) 'यच्छति' इति पदस्य कर्तृपदं किम् ?

14. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत : 5

रामः – अहो ! उदात्तरम्यः समुदाचारः । किं नामधेयो भवतोर्गुरुः ?

लवः – ननु भगवान् वाल्मीकिः ।

रामः – केन सम्बन्धेन ?

लवः – उपनयनोपदेशेन ।

रामः – अहमत्रभवतोः जनकं नामतो वेदितुमिच्छामि ।

लवः – न हि जानाम्यस्य नामधेयम् । न कश्चिदस्मिन् तपोवने तस्य नाम व्यवहरति ।

रामः – अहो माहात्म्यम् ।

कुशः – जानाम्यहं तस्य नामधेयम् ।

रामः – कथ्यताम् ।

कुशः – निरनुक्रोशो नाम ।

रामः – वयस्य, अपूर्वं खलु नामधेयम् ।

विदूषकः – (विचिन्त्य) एवं तावत् पृच्छामि । निरनुक्रोश इति क एवं भणति ?

कुशः – अम्बा ।

(i) एकपदेन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times\frac{1}{2}=1$

(क) लवस्य गुरोः नाम किम् ?

(ख) लवकुशयोः गुरोः नाम कः पृच्छति ?

(ग) लवस्य पितुः नाम कः जानाति ?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times1=2$

(क) वाल्मीकिः केन सम्बन्धेन लवकुशयोः गुरुः अस्ति ?

(ख) कुशः स्वपितुः नाम किम् ज्ञापयति ?

(ग) कः लवकुशयोः जनकस्य नाम वेदितुम् इच्छति ?

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत : (केवलं प्रश्नद्वयम्) $2\times1=2$

(क) 'वाल्मीकिः' इति पदस्य विशेषणपदं किम् ?

(ख) 'जानामि' इति पदस्य कर्तृपदं किम् ?

(ग) 'माता' इति पदस्य पर्यायपदं किं प्रयुक्तम् ?

15. अधोलिखित-रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत : (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) *4×1=4*

(i) य: आत्मन: श्रेय: इच्छति ।

(ii) सुरभि: पुत्रस्य दैन्यं दृष्ट्वा रोदिति ।

(iii) त्वं मानुषात् बिभेषि ।

(iv) काक: कृष्ण: भवति ।

(v) हरिततरूणां माला रमणीया ।

16. मञ्जूषाया: सहायतया अधोलिखितश्लोकस्य अन्वयं पूरयित्वा पुन: लिखत : *4×1=4*

'प्रस्तरतले लतातरुगुल्मा नो भवन्तु पिष्टा: ।
पाषाणी सभ्यता निसर्गे स्यान्न समाविष्टा ।।
मानवाय जीवनं कामये नो जीवन्मरणम् । शुचि ।।

अन्वय: –

(i) _________ प्रस्तरतले पिष्टा: नो (ii) _________ । निसर्गे (iii) ________ सभ्यता समाविष्टा न (iv) ________ । मानवाय जीवनं कामये नो जीवन्मरणम् ।

मञ्जूषा

पाषाणी, स्यात्, लतातरूगुल्मा:, भवन्तु

अथवा

अधोलिखितश्लोकस्य भावार्थे रिक्तस्थानानि मञ्जूषाया: साहाय्येन पूरयित्वा पुन: लिखत :

एक एव खगो मानी वने वसति चातक: ।
पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरन्दरम् ।।

भावार्थ: –

वने केवलम् (i) _________ एव (ii) _________ स्वाभिमानी पक्षी वसति । स: (iii) ___________ वा म्रियते अथवा केवलं जलं (iv) __________ याचते अर्थात् स: सर्वं न याचते ।

मञ्जूषा

चातक:, एक:, पिपासित:, इन्द्रदेवम्

17. अधोलिखितानि वाक्यानि घटनाक्रमानुसारं संयोज्य पुन: लिखत : $8\times\frac{1}{2}=4$

(i) निर्धनस्य पुत्र: छात्रावासे निवसन् अध्ययने संलग्नो जात: ।

(ii) तेन वित्तेन स्वपुत्रं एकस्मिन् महाविद्यालये प्रवेशं कारितवान् ।

(iii) कश्चन निर्धन: जन: परिश्रमेण किञ्चित् धनम् अर्जितवान् ।

(iv) पुत्रस्य रुग्णतां श्रुत्वा पिता व्याकुलो जात: ।

(v) पुत्र: छात्रावासे रुग्ण: जात: ।

(vi) सायङ्कालो जात: परं गन्तव्यात् स: पुत्र: दूरे आसीत् ।

(vii) निर्धन: स्वपुत्रं द्रष्टुं पदाति: एव प्राचलत् ।

(viii) स: पार्श्वस्थिते ग्रामे रात्रिनिवासं कर्तुं कमपि गृहम् उपागत: ।

18. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुकूलम् उचितार्थं चित्वा लिखत : (केवलं प्रश्नत्रयम्) $3\times1=3$

(i) कश्चन निर्धन: <u>वित्तम्</u> उपार्जितवान् ।

(A) वायुम् (B) फलम्

(C) धनम् (D) अन्नम्

(ii) <u>अपर:</u> वानर: सिंहस्य पुच्छं धुनाति ।

(A) अनेका: (B) अन्य:

(C) प्रथम: (D) एक:

(iii) रसालमुकुलानि <u>भृङ्गा:</u> समाश्रयन्ते ।

(A) हया: (B) नागा:

(C) गजा: (D) भ्रमरा:

(iv) <u>वासव</u>! अहं पुत्रस्य दैन्यं दृष्ट्वा रोदिमि ।

(A) पुत्र ! (B) इन्द्र !

(C) गणेश ! (D) शिव !

अंक-योजना (Marking Scheme) X Class 2024

संस्कृतम् (Sanskrit)

Marking Scheme Strictly Confidential (For Internal and Restricted use only)
Senior School Certificate Examination, 2024
Series #CDBA (QP **Code 52**) Set 4

General Instructions: -	
1	You are aware that evaluation is the most important process in the actual and correct assessment of the candidates. A small mistake in evaluation may lead to serious problems which may affect the future of the candidates, education system and teaching profession. To avoid mistakes, it is requested that before starting evaluation, you must read and understand the spot evaluation guidelines carefully.
2	**"Evaluation policy is a confidential policy as it is related to the confidentiality of the examinations conducted, Evaluation done and several other aspects. Its' leakage to public in any manner could lead to derailment of the examination system and affect the life and future of millions of candidates. Sharing this policy/document to anyone, publishing in any magazine and printing in News Paper/Website etc may invite action under various rules of the Board and IPC."**
3	Evaluation is to be done as per instructions provided in the Marking Scheme. It should not be done according to one's own interpretation or any other consideration. Marking Scheme should be strictly adhered to and religiously followed. **However, while evaluating, answers which are based on latest information or knowledge and/or are innovative, they may be assessed for their correctness otherwise and due marks be awarded to them. In class-X, while evaluating two competency-based questions, please try to understand given answer and even if reply is not from marking scheme but correct competency is enumerated by the candidate, due marks should be awarded.**
4	The Marking scheme carries only suggested value points for the answers These are in the nature of Guidelines only and do not constitute the complete answer. The students can have their own expression and if the expression is correct, the due marks should be awarded accordingly.
5	The Head-Examiner must go through the first five answer books evaluated by each evaluator on the first day, to ensure that evaluation has been carried out as per the instructions given in the Marking Scheme. If there is any variation, the same should be zero after delibration and discussion. The remaining answer books meant for evaluation shall be given only after ensuring that there is no significant variation in the marking of individual evaluators.
6	Evaluators will mark(√) wherever answer is correct. For wrong answer CROSS 'X" be marked. Evaluators will not put right (✓)while evaluating which gives an impression that answer is correct and no marks are awarded. **This is most common mistake which evaluators are committing.**
7	If a question has parts, please award marks on the right-hand side for each part. Marks awarded for different parts of the question should then be totaled up and written in the left-hand margin and encircled. This may be followed strictly.
8	If a question does not have any parts, marks must be awarded in the left-hand margin and encircled. This may also be followed strictly.
9	If a student has attempted an extra question, answer of the question deserving more marks should be retained and the other answer scored out with a note **"Extra Question"**.
10	No marks to be deducted for the cumulative effect of an error. It should be penalized only once.
11	A full scale of marks __________(example 0 to 80/70/60/50/40/30 marks as given in Question Paper) has to be used. Please do not hesitate to award full marks if the answer deserves it.
12	Every examiner has to necessarily do evaluation work for full working hours i.e., 8 hours every day and evaluate 20 answer books per day in main subjects and 25 answer books per day in other subjects (Details are given in Spot Guidelines).This is in view of the reduced syllabus and number of questions in question paper.
13	Ensure that you do not make the following common types of errors committed by the Examiner in the past:- ● Leaving answer or part thereof unassessed in an answer book. ● Giving more marks for an answer than assigned to it. ● Wrong totaling of marks awarded on an answer. ● Wrong transfer of marks from the inside pages of the answer book to the title page. ● Wrong question wise totaling on the title page. ● Wrong totaling of marks of the two columns on the title page. ● Wrong grand total. ● Marks in words and figures not tallying/not same. ● Wrong transfer of marks from the answer book to online award list. ● Answers marked as correct, but marks not awarded. (Ensure that the right tick mark is correctly and clearly indicated. It should merely be a line. Same is with the X for incorrect answer.) ● Half or a part of answer marked correct and the rest as wrong, but no marks awarded.
14	While evaluating the answer books if the answer is found to be totally incorrect, it should be marked as cross (X) and awarded zero (0)Marks.
15	Any un assessed portion, non-carrying over of marks to the title page, or totaling error detected by the candidate shall damage the prestige of all the personnel engaged in the evaluation work as also of the Board. Hence, in order to uphold the prestige of all concerned, it is again reiterated that the instructions be followed meticulously and judiciously.
16	The Examiners should acquaint themselves with the guidelines given in the "**Guidelines for spot Evaluation**" before starting the actual evaluation.
17	Every Examiner shall also ensure that all the answers are evaluated, marks carried over to the title page, correctly totaled and written in figures and words.
18	The candidates are entitled to obtain photocopy of the Answer Book on request on payment of the prescribed processing fee. All Examiners/Additional Head Examiners/Head Examiners are once again reminded that they must ensure that evaluation is carried out strictly as per value points for each answer as given in the Marking Scheme.

कृपया ध्यान दीजिएः

1। कुछ प्रश्नों के विकल्पात्मक उत्तर भी हो सकते हैं। इस अंक योजना में दिए गए उत्तर सुझावात्मक हैं। इनके अतिरिक्त भी संदर्भानुसार सही उत्तर हो सकते हैं, अतः अंक दिए जाएँ।

2। अनुच्छेद अथवा श्लोकों पर आधारित प्रश्न अवबोधनात्मक हैं। विद्यार्थी अनुच्छेद में दिए गए शब्दों के स्थान पर पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग भी कर सकते हैं इसके लिए भी अंक दिए जाएँ। विद्यार्थी उत्तर देते समय उपयुक्त विभक्ति अथवा वचन का प्रयोग नहीं करते हैं तो अंशतः अंक काटे जाएँ संपूर्ण नहीं।

3। त्रुटिपूर्ण वर्तनी अथवा व्याकरणात्मक प्रयोगों के लिए अनुपाततः अंक काटे जाएँ न कि पूरे अंक।

4। आंशिक दृष्टि से सही उत्तरों के लिए भी अंशतः अंक अवश्य दिए जाएँ।

5। खण्ड 'ख' में (रचनात्मकं कार्यम्) के अन्तर्गत 'चित्र वर्णन' व 'अनुच्छेद लेखन' में विकल्प समझा जाए। बच्चों ने जो भाग भी किया हो अंक दिए जाएँ। वाक्य संरचना प्रमुख है न कि वाक्य का सौंदर्य तत्त्व। आंशिक वाक्य-शुद्धता के लिए भी अंक दिए जाएँ।

6। जिन प्रश्नों में बच्चों को उत्तर लिखने के लिए अतिरिक्त प्रश्न दिए गए है वहाँ किसी भी क्रम में प्रश्नों के सही उत्तर लिखने पर अङ्क दिए जाएँ। जैसेः- दिए गए 3 प्रश्नों में से किन्हीं भी 2 सही उत्तरों पर अङ्क दिए जाएँ चाहे 3 में से पहला उत्तर गलत ही हो , अन्तिम दो प्रश्नों को सही माना जाए।

संकेतात्मक उत्तर व अंक विभाजन ः

खण्डः 'क' (अपठित अवबोधनम्) 10

1 (अ) एकपदेन उत्तरत- प्रत्येक प्रश्न के लिए 1 अंक। **(केवलं प्रश्नद्वयम्)** **1×2=2**

(i) संस्कृतभाषा/ संस्कृतम्
(ii) संस्कृताधारिता
(iii) संस्कृतस्य

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरत - प्रत्येक प्रश्न के लिए 2 अंक। **(केवलं प्रश्नद्वयम्)** **2×2=4**

(i) ऐतिहासिकदृष्ट्या संस्कृते लिखिताः ग्रन्थाः वेदाः महत्त्वपूर्णं स्थानं भजन्ते ।
(ii) वर्तमानसमये....संस्कृतस्य अध्येतारः ...... प्रभृति...... कुर्वन्ति।
(iii) ....जीवनमूल्यपरकं जीवनवृत्तिसाधनपरम्...... अस्ति।

(इ) 'संस्कृतभाषा'/ संस्कृतस्य महत्त्वम् अथवा संस्कृतपठनस्य लाभाः अथवा अन्य उपयुक्त शीर्षक। **1**

(ई) यथानिर्देशम् उत्तरत-प्रत्येक भाग के लिए 1 अंक। **(केवलं प्रश्नत्रयम्)** **3×1=3**

(i) B वयम् (ii) A समाधानम् (iii) C लाभाः (iii) D कुर्वन्ति

खण्डः 'ख' (रचनात्मकं कार्यम्) 15

2 पत्रलेखनम् - 10 रिक्तस्थान ।प्रत्येकभाग के लिए ½ अंक। **10×½=5**

(i) शाश्वत! (ii) नमोनमः (iii) भ्रमणाय (iv) सौन्दर्यम् (V) प्रसन्नम्

(vi) शुद्धम् (vii) हिमाचलप्रदेशस्य (viii) शिमलाम् (ix) धन्यम् (x) सौरवः

3 चित्रवर्णनम् अथवा अनुच्छेदलेखनम् **5×1=5**

बच्चों से सरल,संक्षिप्त वाक्य पूर्ति अपेक्षित है। केवल वाक्य की शुद्धता देखी जाए। इस प्रश्न का प्रमुख उद्देश्य वाक्य रचना है। वाक्य लघु अथवा दीर्घ हो यह महत्वपूर्ण नहीं। व्याकरणिक दृष्टि से शुद्ध होने पर पूर्ण अंक दिए जाएँ ।मंजूषा में दिए गए शब्द सहायतार्थ हैं, बच्चे शब्द चुने अथवा नहीं -आवश्यक नहीं। वे स्वयं शब्दों का प्रयोग कर वाक्य -निर्माण कर सकते हैं। बच्चे स्वयं भी मंजूषा में दिए गए शब्दों की विभक्तियाँ आदि भी बदल सकते हैं अतः अंक दिए जाएँ। त्रुटियों के अंक अंशतः काटे जाएँ। पूर्णतया शुद्ध होने पर ही 5 अंक दिए जाएँ। प्रत्येक वाक्य के लिए 1 अंक है।

अथवा (OR) **अनुच्छेदलेखनम्** 'मम प्रियं पुस्तकम्'

यह विकल्प **सबके लिए** दिया गया है। बच्चे स्वयं भी मंजूषा में दिए गए शब्दों की विभक्तियाँ आदि बदल सकते हैं। अंक दिए जाएँ। इस प्रश्न के 5 अंक हैं। प्रत्येक वाक्य के लिए 1 अंक है।

4 संस्कृत अनुवाद के प्रश्न में बच्चे संस्कृत में पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग कर सकते हैं , अतः अङ्क दिए जाएँ। त्रुटिपूर्ण वर्तनी अथवा व्याकरणात्मक प्रयोगों के लिए अनुपाततः अङ्क काटे जाएँ। आंशिक रूप से सही उत्तरों के लिए भी अंशतः अङ्क अवश्य दिए जाएँ। अनुवाद करने के लिए बच्चे हिन्दी या अंग्रेज़ी के वाक्य को आधार बना सकते हैं इसका ध्यान रखा जाए। प्रत्येक भाग के लिए 1 अङ्क।

(केवलं वाक्यपञ्चकम्) **5×1=5**

(i) मधुरः मम/ मदीयं/मे मित्रम्/सखा अस्ति।
(ii) अनेके/ बहवः जनाः / नागरिकाः उद्याने/ उपवने/ वाटिककायां भ्रमन्ति / विचरन्ति/अटन्ति।
(iii) वयं/ वयं सर्वे गृहं गच्छामः।
(iv) रमा ह्यः संस्कृतगीतं/ संस्कृतस्य गीतं/ संस्कृतस्य गानं अगायत्/गीतवती।
(v) विद्यालये शतं शिक्षकाः/अध्यापकाः सन्ति/विद्यन्ते/वर्तन्ते।
(vi) श्वः दशवादने परीक्षा भविष्यति।
(vii) अहं हिन्दीभाषां जानामि।

खण्डः 'ग' (Section-C)(अनुप्रयुक्त व्याकरणम्) 25 अंकाः

5 संधि-संधिच्छेद - **4×1=4**

आंशिक दृष्टि से सही उत्तर के लिए आंशिक अंक अवश्य दिए जाएँ। प्रत्येक के लिए 1 अंक है। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

(i) अभियुक्तश्च (ii) पदातिः + एव (iii) कोऽपि (iv) धिक् + मामेवं (v) सम्यक् + उक्तम्

6 समास - **4×1=4**

इस प्रश्न का मूल उद्देश्य 'समस्तपद' अथवा 'विग्रह' की समझ है। प्रत्येक भाग के लिए 1 अंक है। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

(i) D वनराजस्य पदाय (ii) A कृपार्द्रहृदया (iii) C कुशः च लवः च
(iv) B प्रजानां सुखे (v) B व्यवधानेन सहितम्

7 प्रकृति -प्रत्यय - **4×1=4**

इस प्रश्न में बच्चे केवल उत्तर लिख सकते हैं। अतः पूर्ण अंक दिए जाएँ। प्रत्येक भाग के लिए 1 अंक है। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

(i) B चक्षुष् + मतुप् (ii) C आराधना (iii) D अवक्र+तल्
(iv) B व्याघ्रमार + ङीप् (v) A महत्त्वम्

8 वाच्य - **3×1=3**

इस प्रश्न में बच्चे केवल उत्तर लिख सकते हैं। अतः पूर्ण अंक दिए जाएँ। प्रत्येक भाग के लिए 1 अंक है। (केवलं प्रश्नत्रयम्)

(i) D अहम् (ii)D मया (iii)A उत्सवः (iv)C गीयते

9 कालबोधक शब्द **4×1=4**

इस प्रश्न में आंशिक दृष्टि से सही उत्तर के लिए आंशिक अंक अवश्य दिए जाएँ। प्रत्येक भाग के लिए 1 अंक है। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

(i) सप्त (ii) अष्ट (iii) सार्ध-नव (iv) पादोन-एक/पादोनैक (v) सपाद-द्वि

10 अव्यय **3×1=3**

उत्तर विकल्पात्मक हो सकते हैं। प्रत्येक भाग के लिए 1 अंक है। (केवलं प्रश्नत्रयम्)

(i) कुतः (ii) श्वः (iii) सहसा (iv) वृथा

11 अशुद्धि संशोधन **3×1=3**

इस प्रश्न में प्रत्येक रिक्तस्थान के लिए 1 अंक है। (केवलं प्रश्नत्रयम्)

(i) D पठन्ति (ii) C अभवत् (iii) A दुर्बलः (iv) B महावृक्षः

खण्डः 'घ' (पठितावबोधनम्) 30 अङ्काः

12 गद्यांशं इस प्रश्न का मूल उद्देश्य अवबोधन परीक्षण है ।बच्चे पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग कर सकते हैं।पूर्ण अंक दिए जाएँ।आंशिक उत्तर सही होने पर आंशिक अंक दिए जाएँ।

(i) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) प्रत्येकभाग के लिए ½ अंक। **2×½=1**

(क) आरक्षी (ख) शवस्य (ग) अभियुक्तः

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) प्रत्येकभाग के लिए 1 अंक। **2×1=2**

(क) रे दुष्ट!अस्मिन् चौर्याभियोगे......लप्स्यसे। (ख) ...भारवेदनया... । (ग) ...एकस्मिन् चत्वरे...।

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) प्रत्येकभाग के लिए 1 अंक। **2×1=2**

(क) त्वम् (ख) मञ्जूषायाः (ग) अभिवाद्य

13 पद्यांशं इस प्रश्न का मूल उद्देश्य अवबोधन परीक्षण है ।बच्चे पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग कर सकते हैं।पूर्ण अंक दिए जाएँ।आंशिक उत्तर सही होने पर आंशिक अंक दिए जाएँ।

(i) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) प्रत्येकभाग के लिए ½ अंक। **2×½=1**

(क) बाल्ये (ख) पुत्राय (ग) पिता

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) प्रत्येकभाग के लिए 1 अंक। **2×1=2**

(क) ...पिता किं तपस्तेपे...। (ख) ...महत्...। (ग) ...विद्याधनं...।

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) प्रत्येकभाग के लिए 1 अंक। **2×1=2**

(क) पुत्राय (ख) विद्याधनम् (ग) पिता

14 नाट्यांशः इस प्रश्न का मूल उद्देश्य अवबोधन परीक्षण है ।बच्चे पर्यायवाची शब्दों का प्रयोग कर सकते हैं।पूर्ण अंक दिए जाएँ।आंशिक उत्तर सही होने पर आंशिक अंक दिए जाएँ।

(i) एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) प्रत्येकभाग के लिए ½ अंक। **2×½=1**

(क) वाल्मीकिः (ख) रामः (ग) कुशः

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) प्रत्येकभाग के लिए 1 अंक। **2×1=2**

(क) ...उपनयनोपदेशेन... । (ख) ...निरनुक्रोशः...। (ग) ...रामः...।

(iii) भाषिककार्यम् - (केवलं प्रश्नद्वयम्) प्रत्येकभाग के लिए 1 अंक। **2×1=2**

(क) भगवान् (ख) अहम् (ग) अम्बा

15 प्रश्ननिर्माण -संबंधी इस प्रश्न में बच्चे केवल प्रश्नवाचक शब्द लिख सकते हैं।वर्तनी आदि की दृष्टि से अनुपाततः अंक काटे जाएँ न कि पूरे अंक।इस प्रश्न में अवबोधन प्रमुख है तथा विकल्पात्मक उत्तर हो सकते हैं। **4×1=4**

(i) किम् (ii) का (iii) कस्मात् (iv) कीदृशः (v) केषाम् (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

16 अन्वय-संबंधी बच्चे मञ्जूषा से केवल पद चुनकर भी लिख सकते हैं।प्रत्येकभाग के लिए 1 अंक। **4×1=4**

(i) लतातरुगुल्माः (ii) भवन्तु (iii) पाषाणी (iv) स्यात्

अथवा

भावार्थ-संबंधी बच्चे मञ्जूषा से केवल पद चुनकर भी लिख सकते हैं।प्रत्येकभाग के लिए 1 अंक। **4×1=4**

(i) चातकः /एकः (ii) एकः / चातकः (iii) एकः पिपासितः (iv) इन्द्रदेवम्

17 **<u>कथाक्रम -संबंधी</u>** इस प्रश्न के उत्तर में वाक्यों में तार्किक संबंध होना अपेक्षित है। प्रश्न बोधात्मक है स्मृति आधारित नहीं। केवल वाक्यक्रम लिखने पर भी अंक दिए जाएँ। वर्तनी आदि द्रष्टव्य नहीं। **8×½=4**

1 (iii) कश्चन .... अर्जितवान्।
2 (ii) तेन .... कारितवान्।
3 (i) निर्धनस्य .... जातः।
4 (v) पुत्रः .... जातः।
5 (iv) पुत्रस्य .... जातः।
6 (vii) निर्धनः .... प्राचलत्।
7 (vi) सायङ्कालो .... आसीत्।
8 (viii) सः .... उपागतः।

आंशिक उत्तर के लिए भी अंक दिए जाएँ।

18 **<u>शब्दार्थ -संबंधी</u>** इस प्रश्न में बच्चे उत्तर की क्रमसंख्या भी लिख सकते हैं। वर्तनी आदि की दृष्टि से अंक अंशतः ही काटे जाएँ। प्रत्येक भाग के लिए 1 अंक। **3×1=3**

(i) C धनम् (ii) D अन्यः (iii) D भ्रमराः (iv) B इन्द्रः (केवलं प्रश्नत्रयम्)

*****